

DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-39-09>

УДК 93/94:314.151.3-054.7](=161.2)(560)'1920/1930"(092)

О. Є. ЗУБКО, канд. іст. наук,
старший викладач кафедри історії та археології
e-mail: zubkoolga5@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7052-1472>
Донецький національний університет ім. Василя Стуса (Вінниця)
вул. Грушевського, 2 м. Вінниця, 21050, Україна

УКРАЇНСЬКІ АДРЕСИ В СТАМБУЛІ В КОНТЕКСТІ ДІЯЛЬНОСТІ «СТАМБУЛЬСЬКОЇ ПЛАТФОРМИ» В МІЖВОЄННИЙ ПЕРІОД (20-30 рр. ХХ ст.)

Завдання наукового дослідження. Із середини 1990-х, за ініціативи О. Пеленської – дипломатки та дослідниці української політичної еміграції міжвоєнної ЧСР – бере свій початок проєкт «Українські адреси в Празі», завдяки якому на мапах чеських міст було крок за кроком віднайдено та відновлено українські адреси, за котрими мешкали, вели свою громадську та розвідувальну діяльність представники української політичної еміграції. Авторці даної статті випала честь бути долученою до вказаного проєкту шляхом адресних й біографічних доповнень. Тоді як здійсненню нового вже адресно-біографічного дослідження, в іншій країні, хоча в тому ж самому контексті діяльності української політичної міжвоєнної еміграції, посприяли вже архівні розвідки та романи письменниці та аспірантки Кам'янець-Подільського національного університету ім. І. Огієнка Лори Підгірної про діяльність політичної еміграції та українських екзильних спецслужб на Близькому Сході. «Стамбульська платформа» рішуче «вимагала» українських адрес ДЦ УНР.

Методологія дослідження та наукові підходи розвідки спираються на принципи історизму, цілісності, об'єктивності, конкретно-історичного підходу, всебічності, системності, а також на використання методів аналізу, синтезу, історико-генетичного, історико-типологічного, проблемно-хронологічного та історико-порівняльного.

Основні результати здійсненого в межах дослідження. У статті наведено фактичний перелік українських адрес у місті Стамбул в контексті діяльності «Стамбульської платформи» в 1920–1930-х рр.

Оригінальність та практичне значення. Локаційно-географічне розширенням меж проєкту «Українські еміграційні адреси».

Ключові слова: *Стамбульська платформа, українська політична еміграція, міжвоєнна Туреччина, Володимир Мурський, Микола Забелло, Марія Пчелінська, українські екзильні спецслужби.*

Як цитувати: Зубко О. Є. Українські адреси в Стамбулі в контексті діяльності «Стамбульської платформи» в міжвоєнний період. (20-30 рр. ХХ ст.) *Вісник Харківського національного університету ім. В. Н. Каразіна. Серія: Історія України. Українознавство: історичні та філософські науки.* 2024. Вип. 39. С. 86-90. DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-39-09>

In cites: Zubko O. Y. (2024). Ukrainian addresses in Istanbul in the context of the activities of the «Istanbul Platform» in the interwar period. (20-30s of the XX century). *V. N. Karazin Kharkiv National University Bulletin. Series History of Ukraine. Ukrainian Studies: Historical and Philosophical Sciences, Issue 39, (86-90)*, DOI: <https://doi.org/10.26565/2227-6505-2024-39-09> (in Ukrainian)

Постановка проблеми. Нові дослідження життя та діяльності представників української політичної еміграції, які, опинившись у статусі представників бездержавної нації, продовживши активне протистояння із окупаційною радянською владою та радянськими спецслужбами за межами українських теренів, найперше, відкриває цілу плеяду забутих імен українських державників, самостійників за переконанням, та їх незаперечний внесок у здобуття незалежності українським народом у XXI ст. А дослідження українських адрес дозволяє краще зрозуміти умови, обставини життя та боротьби; виклики, які стояли перед українською політичною еміграцією та спецслужбами ДЦ УНР в екзилі, на Близькому Сході, зокрема в Стамбулі. Місті, котре в міжвоєнну добу стало справжнім хабом формування подальших проукраїнських візій та спецоперацій, як то отримання Томосу для української церкви, укладання Договору з представниками кримськотатарської діаспори про автономію Криму у складі майбутньої Незалежної України, створення Української Далекосхідної республіки, поширення проукраїнської пропаганди, просвітництва чи висвітлення української адженти на міжнародному рівні, як факторів тактики «дрібних порізів», мали розхитати та обезкровити радянську росію, поступово виводячи її з гри на міжнародній шахівниці.

Аналіз джерел та останні дослідження. Найперше, авторка послуговувалася розсекреченими архівними масивами Служби зовнішньої розвідки України та Центрального державного архіву громадських об'єднань України (м. Київ): як агентурними донесеннями радянських спецслужб, так і листуванням самих представників «Стамбульської платформи», в котрих зберігається інформація про українські адреси у Стамбулі та пов'язані з ними факти діяльності української політичної еміграції. Тобто, подається інформація з обох «сторін барикад». Важливими є також нові дослідження Л. Підгірної, зокрема, її наукова стаття «Стамбульська платформа: просопографічний портрет» [2, с. 210-226] про діяльність нелегальної резидентури ДЦ УНР в екзилі на Близькому Сході.

Мета статті – узагальнення раніше виявленої інформації про українські адреси в Стамбулі в контексті діяльності «Стамбульської платформи» в міжвоєнну добу.

Виклад основного матеріалу. У міжвоєнний період, в результаті вимушеної еміграції та інтернування вояків Армії УНР у Стамбулі осіла чимала українська громада, котра першочергово потребувала не лише гуртування та офіційного визнання й ідентифікації її представників турецьким урядом за національною ознакою, як українців, а не «білих росіян» [3, ф. 1, оп.1, спр. 12617, арк. 354], але й подальших постійних контактів із представниками уряду ДЦ УНР в екзилі, захисту своїх громадянських прав і свобод, сприяння успішній інтеграції в суспільство Турецької республіки та подальшого громадсько-політичного спрямування.

Тим часом, у результаті вигідного геополітичного розташування між Європою та Азією, наявності порту та налагоджених морських шляхів із чорноморськими та європейськими портами, Стамбул за короткий час став вигідним транзитним пунктом або ж новою батьківщиною для колишніх громадян УНР, котрі прагнули знайти краще життя. Скупчення іноземних дипломатичних установ, під покровом яких працювали іноземні розвідки, також грало на руку українському екзильному уряду та спецслужбам, оскільки перетворило місто на зручну локацію для ведення власної дипломатичної, просвітницької й пропагандистської діяльності, втім – найголовніше, розвідувальної, звісно, в неофіційному форматі.

Таку місію у Стамбулі, і зрештою на Близькому Сході на себе взяла нелегальна резидентура ДЦ УНР в екзилі «Стамбульська платформа» [3, ф. 1, оп.1, спр. 12617, арк. 31-32], створена на основі місцевої української громади й очолювана представником уряду, блискучим журналістом, лінгвістом, дипломатом, розвідником – Володимиром Мурським [3, ф. 1, оп.1, спр. 6945, арк. 270]. З огляду на свій неофіційний статус «Стамбульська платформа» виконувала

одночасно роль дипломатичної установи, громадського осередку та нелегальної резидентури, куруючи діяльність унерівських розвідпунктів на Близькому Сході, зокрема в Персії та Сирії, а також на поневолених радянською владою теренах Туркестану тощо. Відповідно до своєї діяльності члени «Стамбульської платформи» для проживання та власне ведення розвідувальної діяльності в Стамбулі користувалися певними локаціями та адресами [2, с. 210–226].

Найперші українські адреси, котрі потрібно відзначити із прибуттям у 1929 р. В. Мурського до Стамбулу в якості очільника української громади та неофіційного керівника нелегальної резидентури, це адреси проживання самого В. Мурського та його заступника й секретаря – М. Забелло (Забілло), який до того ж був завербованим ОДПУ агентом на псевдо «Надія» [1]: *Аяз-Паши Нерзарліх Сокак, 12* [3, ф. 1, оп.1., спр. 12628, т. 9, арк. 313]. За адресою В. Мурського, разом із його родиною мешкала і своячка – найактивніша членкиня «Стамбульської платформи» – Марі Пчелінська (Марія Пчелінська), громадянка Франції, рідна сестра дружини В. Мурського [3, ф.1, оп.1, спр. 12628, т. 8, арк. 50]. Саме їй українські екзильні спецслужби завдячують контактами із резидентами спецслужб Франції та Японії.

Айшелі-Чешне, Аль Сокак, 10 – адреса М. Забелло (Забілло) [3, ф. 1, оп. 1, спр. 9749, т. 2, арк. 4–6]. За адресою М. Забелло (Забілло) мешкала і його родина: дружина Катерина та неповнолітній син Петрусь.

Варто зауважити, що оселі Володимира Мурського (1888 – 1935) та Миколи Забелло (Забілло) (1892 – 1967) знаходилися у передмісті Стамбулу, на узбережжі Мармурового моря, неподалік Флорії [3, ф. 1, оп. 1, спр.12628, т. 1, арк.22-24]. Це був досить престижний район, де, зазвичай, селилися заможні емігранти, що, звісно, в представницьких справах додавало В. Мурському статусу в очах його візаві. Адже резиденція Мурських відігравала не лише роль приватної оселі, але й місця зібрань представників української громади та членів «Стамбульської платформи», а також робочого офісу самого В. Мурського для зустрічі із представниками іноземних спецслужб та очільниками дружніх діаспор [1, с. 210-226].

Ще одна українська адреса, про яку дізнаємося з агентурних донесень – *Кутусу Бей-Оглу, Істамбул, №224* [3, ф. 1, оп. 1, спр.12617, т. 2, арк.137] – адреса, якою користувалися для отримання кореспонденції, що надходила Володимирі Васильовичу Мурському та Миколі Миколайовичу Забелло (Забілло) з Польщі від кураторів українських екзильних спецслужб; із Франції, з паризької резидентури [3, ф. 1, оп. 1, спр.12628, т. 9, арк.202]; від А. Лівичького; від колег із Чехії та Мюнхена, а також із перської резидентури [3, ф.1, оп.1, спр. 6945, т. 2, арк. 270], від Ю. Тушевського. Оскільки забирати кореспонденцію ходив виключно замісник Володимира Васильовича та Миколи Миколайовича, завербований агент ОДПУ, вміст всієї кореспонденції ретельно копіювався і ставав відомим радянським кураторам [3, ф.1, оп.1, спр. 12617, т. 8, арк. 51].

З агентурного донесення, що збереглося серед архівного масиву архіву СЗРУ дізнаємося й адреси, за якими мешкали деякі найактивніші члени «Стамбульської платформи».

Рю Телеграф, 24 – тут мешкав В. Витинський – галичанин, уніат, казначей громади, налаштований, що цікаво, проти УНР; родина його залишилася в окупованому більшовиками Севастополі, а сам він у Стамбулі співмешкав із якоюсь полячкою [3, ф. 1, оп. 1, спр. 12628, т. 9, арк. 313].

Істікляль, № 248 – адреса О. Старченка. (Детальні відомості про нього відсутні).

Анадоль Сокак, 29 – адреса В. Самопаленка, освіченої та делікатної в розмові людини, катеринославця, батька трьох дітей, які разом з дружиною залишилася в Україні. В Стамбулі він торгував молоком і молочними продуктами [3, ф. 1, оп. 1, спр. 12628, т. 9, арк. 313].

Рю Абанос, 41 – адреса Д. Хвилі, колишнього військового, кубанця, родина залишилася теж на батьківщині; у Стамбулі співмешкав із жінкою вірменського походження, надавач житла співвітчизникам. [3, ф. 1, оп. 1, спр. 12628, т. 9, арк. 113, 114].

За цією ж адресою (*Рю Абанос, 41*) проживав і В. Росторгуєв, харків'янин, колишній адвокат, котрий навчався в одному з університетів Німеччини.

Серед стамбульських локацій, якими користувалися представники «Стамбульської платформи» для зустрічей, можна також назвати *кафе «Тюркуаз», ресторація Абдулли* [3, ф. 1, оп. 1, спр.12628, т. 9, арк. 97-98], *кінотеатр «Альтамбра»*, а також ресторація-кабаре *«Токіатлеан»*,

де працювали музикантами представники української громади – підполковник Армії УНР О. Петровський та композитор М. Васильєв. Назви цих розважальних закладів зустрічаються досить часто в агентурних донесеннях, проте точні адреси їх встановити немає змоги.

Також варто згадати кондитерську крамничку «Кристель» на вулиці Істикляль, що належала члену «Стамбульської платформи», галичанину В. Витинському; *ресторацію «Амбамадер»* за адресою *Рю Абанос, 41*, котра належала тому ж Д. Хвилі, і де могли харчуватися представники української громади. У своїх агентурних донесеннях Микола Миколайович Забелло (Забілло) називає цей ресторан «столовкою домашніх обідів» [3, ф. 1, оп. 1, спр. 12628, т. 9, арк. 113, 114].

Ще одним місцем для агентурних зустрічей, а також для проведення дозвілля, українська політична еміграція, не маючи власної офіційної резиденції, обрала так званий клуб «Тевтонію» – будинок німецької громади, де відбувалися вишукані концерти симфонічної музики та інші мистецькі заходи. Будівля цього клубу зберігся до сьогодні і розташована у районі Бейоглу, за адресою *Галін Деде, № 65*, на перехресті із вулицею Істикляль. Сьогодні тут міститься філія інституту Гете.

Варто зауважити, що взаємини української та німецької громад на початку ХХ ст. у Стамбулі були більш ніж приязними, а у контексті діяльності спецслужб В. Мурський, як представник екзильного уряду та очільник нелегальної резиденції «Стамбульська платформа», обмінювався інформацією і з німецькою розвідкою [3, ф. 1, оп. 1, спр. 12628, т. 8, арк. 28-38].

На жаль, нелегальна резиденція «Стамбульська платформа» згорнула свою діяльність та розпочаті операції разом із смертю Володимира Васильовича [3, ф. 1, оп. 1, спр. 12617, т. 15, арк. 52] у 1935 р. Поховання Мурського в Стамбулі, а пізніше й інших членів української громади, дозволяють дослідникам локалізувати ще дві українські адреси: *Французьке Латинське католицьке кладовище – Fransız Latin Katolik Kabristanı* за адресою *Джумхуріет, Теййареджі Фехмі сокак, Шишли, 11-1*; а також *Грецьке православне кладовище, район Шишли*. Тут поховані родини Забелло, Адієсевича та Хвилі. Поховання віднайденні завдяки краснавиці-аматорці кримськотатарського походження А. Усейновій й облаштовані завдяки зусиллям Генерального консульства України в Стамбулі [2].

Висновки. Отже, у контексті проєкту «Українські еміграційні адреси» авторка статті намагалася не лише узагальнити наявну інформацію, але й продемонструвати так званий формат «Українського Стамбулу». Навіть такий поверхневий зріз демонструє досліднику широкий та різноманітний спектр побутового життя українців, а також розвідувальної діяльності.

На жаль, формат наукової статті та відсутність джерельної бази не дозволяє авторці виявити та окреслити більш широке значення та роль українських адрес у Стамбулі. Однак із впевненістю можна зазначити, що українська політична еміграція міжвоєнного Стамбулу через низку об'єктивних причин, серед яких відсутність української державності, а, відтак, і можливості вести офіційну представницьку, дипломатичну та громадську діяльність, не могла похвалитися тим розмаїттям адрес українських резиденцій, будинків громадських культурних зібрань, тощо, якими так полюбляють хизуватися російські історики, описуючи так званий «руській Стамбул», який, за їхніми словами, мав визначний вплив на турецьку спільноту. Однак, говорячи про українські адреси в Стамбулі, ми маємо констатувати можливість відкрити для подальших досліджень ще одну, невідому сторінку історії, життя та діяльності української політичної еміграції та українських екзильних спецслужб, зокрема в міжвоєнну добу, в Туреччині та на Близькому Сході. Ця можливість, безумовно, мотивує молодих науковців до нових досліджень та повернення із небуття імен українських патріотів, кристалізації історичної тяглості, а також створенню нових комеморативних форматів та їх виключної ролі в становленні української державності.

Конфлікт інтересів

Автор заявляє, що конфлікту інтересів щодо публікації цього рукопису немає. Крім того, автор повністю дотримується етичних норм, у тому числі неприпустимості плагіату, фальсифікації даних і подвійної публікації.

Список використаної літератури

1. Підгірна Л. (2022). «Стамбульська платформа» УНР у 20-30-ті рр. XX ст.: просопографічний портрет. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: історичні науки*, (36), 210–226. DOI 10.32626/2309-2254.2022-36.210–226
2. Невідомі сторінки історії українців у Туреччині: знайдено могилу сотника УНР. URL: <https://onpress.info/nevidomi-storinki-istoriyi-ukrayintsiv-u-turechchini-znajdeno-mogilu-sotnika-unr-117812> (дата звернення: 03.09.2024).
3. Галузевий державний архів Служби зовнішньої розвідки України. ф. 1, оп.1, спр. 6945, 9749, 12617, 12638.

О. Ye. ZUBKO (PhD History)

senior teacher of the Department of History and Archaeology,
e-mail: zubkoolga5@gmail.com; ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-7052-1472>
Vasyl' Stus Donetsk National University,
2 Hrushevsky Street, Vinnytsia, index 21050, Ukraine

UKRAINIAN ADDRESSES IN ISTANBUL IN THE CONTEXT OF THE ACTIVITIES OF THE «ISTANBUL PLATFORM» IN THE INTERWAR PERIOD (20-30s of the XX century)

The task of scientific research. In the mid-1990s, on the initiative of O. Pelenska, a diplomat and researcher of Ukrainian political emigration in the interwar Czechoslovak Republic, the project «Ukrainian addresses in Prague» began, thanks to which Ukrainian addresses where people lived were found and restored step by step on maps of Czech cities, representatives of the Ukrainian political emigration conducted their public and intelligence activities. The author of this article had the honor of being included in the specified project through address and biographical additions. Meanwhile, archival research and novels of the writer and post-graduate student of Kamianets-Podilskyi National University named after I. Ohienko of Lora Pidhirna on the activities of political emigration and Ukrainian exile special services in the Middle East. «Istanbul Platform» resolutely «demanded» Ukrainian addresses of the DC of the Ukrainian People's Republic.

The research methodology and scientific approaches of intelligence are based on the principles of historicism, integrity, objectivity, concrete-historical approach, comprehensiveness, systematicity, as well as the use of analysis, synthesis, historical-genetic, historical-typological, problem-chronological and historical-comparative methods.

The main results of the research carried out. The article provides a factual list of Ukrainian addresses in the city of Istanbul in the context of the activities of the «Istanbul Platform» in the 1920s and 1930s.

Originality and practical significance. Locational geographical expansion of the boundaries of the "Ukrainian emigration addresses" project.

Key words: *Istanbul Platform, Ukrainian political emigration, interwar Turkey, Volodymyr Murskyi, Mykola Zabello, Maria Pchelinska, Ukrainian exile special services.*

References

1. Podhirna L. (2022). «Istanbul platform» of the Ukrainian National People's Republic in the 20s and 30s of the 20th century: a prosopographic portrait. *Scientific works of Kamianets-Podilskyi National University named after Ivan Ohienko: historical sciences*, (36), 210–226. DOI 10.32626/2309-2254.2022-36.210–226 (in Ukrainian).
2. Unknown pages of the history of Ukrainians in Turkey: the grave of a UNR centurion was found. URL: <https://onpress.info/nevidomi-storinki-istoriyi-ukrayintsiv-u-turechchini-znajdeno-mogilu-sotnika-unr-117812> (access date: 09/03/2024). (in Ukrainian).
3. Sectoral state archive of the Foreign Intelligence Service of Ukraine. f. 1, op. 1, reference 6945, 9749, 12617, 12628. (in Ukrainian).

Текст надійшов до редакції 23.09.2024. / The text was received by the editors 23.09.2024.

Текст затверджено до друку 26.10.2024. / The text is recommended for printing 26.10.2024.